

Ірина КОСТЮК

**УКРАЇНА і СВІТ:
вступ до історії та громадянської освіти**

**Методичні матеріали
для 6 класів
закладів загальної середньої освіти**

Урок 10

Київ • Світич • 2023

Тема II. Що таке минуле, хто і як його вивчає

Урок 10. Чим займаються археологи

Як археологи допомагають пізнавати минуле?

Особливістю цього заняття є те, що матеріал для учнів та учениць є частково знайомим, адже і слово "археологія", і поняття "археологічна культура" розглядалися в 5 класі. У параграфі, присвяченому утворенню перших людських спільнот, на с. 41–42 показано реконструкцію первісного житла та знайдені предмети — кістяний браслет і давня кам'яна сокира. Уже в цьому матеріалі на прикладі "Цікавого факту" показано залишки давнього міста Єрихон, а також вживається поняття "археологія". На с. 44–45 є згадка про археологів, буго-дністровську культуру, а на с. 122 § 18 діти дізналися про Вікентія Хвойку та ознайомилися з поняттями "розкопки", "археологічні дослідження".

Якщо є додатковий навчальний час, можна зробити випереджальне домашнє завдання на повторення або в разі освітніх втрат цього змісту — самостійне чи під керівництвом учителя читання відповідних сторінок. Це допоможе дістати ширший контекст для розмови про археологію на цьому уроці.

Однак варто зауважити, що в 5 класі не було завдання знати ці поняття як сталі. Поняття "археологія", "археологи" вживалися в контексті того, що діти знайомилися з трипільською культурою як свідченням давньої присутності землеробів на території України, свідченням заселеності протягом тисячоліть та історичними міркуваннями щодо минулого людських спільнот.

Головним завданням уроку має стати розуміння археології як окремої історичної науки, розуміння етапів історичного дослідження як наукового, з певними закономірними етапами роботи науковців, вміння розуміти цінність археологічних знахідок для створення картини життя людей у минулому та накопичення розуміння історичної науки як сукупності різноманітних знань. Наступні уроки про допоміжні історичні дисципліни, про суть історичного знання — історичний факт, про історичні персоналії мають надати відомості про способи здобуття знань про минуле.

З огляду на розвиток навчальних навичок учнів та учениць, зокрема їхню швидкість роботи з текстом і зображеннями, а також готовність працювати у групах чи парах, можна цей параграф опрацювати разом із наступним на більшу кількість навчального часу. Тобто зробити три уроки по 45 хвилин на два параграфи. Підсумкові запитання і завдання збільшать кількість матеріалів для опрацювання.

Важливою частиною проведення уроків за цим матеріалом є формування наскрізних умінь, таких як читання з розумінням, критичне та системне мислення, логічне висловлювання та здатність діяти творчо.

Пропонований зміст	Чим займаються археологи та як вони допомагають розуміти минуле
Очікувані результати навчання відповідно до ДСБО	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює присутність минулого в сучасному суспільному просторі [6 ГІО 1.2.2]; • розрізняє джерела інформації за видами [6 ГІО 3.1.1]; • добирає інформацію за заданими критеріями [6 ГІО 3.1.2-1]; • використовує історичну та суспільно важливу інформацію

	<p>із запропонованих ресурсів [6 ГІО 3.2.1];</p> <ul style="list-style-type: none"> • виокремлює основне і другорядне в тексті [6 ГІО 3.2.1-2]; • виявляє розбіжності у тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах [6 ГІО 4.3.1-3]; • пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах [6 ГІО 3.2.1-3]; • пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю [6 ГІО 5.1.2-3]
Пропоновані види навчальної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз текстових та візуальних джерел. • Готування запитань для уявного інтерв'ю з археологом. • Екскурсія (реальна чи віртуальна) на розкопки, до реставраторів, реконструкторів та ін.
Змістові лінії	Людина і світ матеріальних речей. Людина і світ уявлень та ідей

ХІД УРОКУ

Крок 1 (5–7 хв)

Варіант 1.

Запитайте:

- *Що ви пам'ятаєте про давні поселення на території України?*
- *Звідки історики дізнаються про дуже давні часи? Як дослідники визначають, чим займалися та як жили в давнину?*

Стимулюйте висловлювання, що історики знаходять предмети, свідчення, особливо під час розкопок, що історикам необхідні предмети, залишки жител, знарядь праці.

Можна показати с. 45–46 у підручнику для 5 класу та нагадати про буго-дністровську культуру й обговорити у класі питання 2 на с. 53:

– Буго-дністровська археологічна культура — це сукупність історичних пам'яток про перші землеробські племена, які жили на території України в середині 6 — на початку 4 тисячоліття до н. е. Як ми дізналися про їхнє існування? Хто вивчає дописемну історію людства?

Повідомте учням та ученицям тему і ключове питання уроку.

Ознайомте їх з освітніми результатами, які діти мають досягти протягом уроку.

Після ознайомлення з матеріалами параграфа й виконання завдань ти зможеш:

- Пояснювати, хто такі археологи та як вони пов'язані з історією як наукою.
- Наводити приклади археологічних знахідок та пояснювати їх значення для історичної науки.
- Розповідати про етапи археологічного дослідження.
- Удосконалити вміння добирати інформацію та логічно висловлюватися.
- Висловлювати власне судження щодо цінності археології як історичної науки.

Варіант 2.

Покажіть учням й ученицям фрагмент тексту § 18 на с. 122 з підручника для 5 класу. Виведіть на екран або роздрукуйте цей фрагмент і роздайте.

Відомий археолог Вікентій Хвойка зробив чимало відкриттів давніх поселень на українських землях. Посеред Києва, на вулиці Кирилівській, він під час розкопок знайшов залишки стоянки давніх людей. Вони мешкали тут приблизно 20 тисяч років тому.

Спливали тисячоліття, людство помалу осідало. Полювання та збиральництво доповнили, а тоді майже витіснили скотарство та землеробство. Поступово люди навчилися обробляти мідь. У цей період (7,5–4,5 тисячі років тому) на території України мешкали вже величезні племена з розвинутою культурою. Вони виготовляли розписний глиняний посуд, прикраси, зводили будинки (іноді навіть двоповерхові), в яких були печі та окремі кімнати для сім'ї.

Біля села Трипілля, у Київській області, уже відомий нам Вікентій Хвойка відкопав поселення давніх землеробів. Згодом були викопані ще поселення. Стало зрозуміло, що це лише невеличкі осередки культури, поселення якої вкривають величезні території. Тільки на теренах України виявили понад дві тисячі пам'яток. Цю культуру називають кукутенсько-трипільською, або трипільською.

Запропонуйте прочитати текст і відповісти на запитання 1 на с. 53 або полегшений варіант:

- Хто такий Вікентій Хвойка?
- Чим він займався?
- Завдяки чому Вікентій Хвойка дізнався про давні поселення на теренах України?

Учні й учениці мають легко знайти слова: "розкопки", "відкопав поселення", "викопані поселення".

Нагадайте дітям, що вони в 5 класі вже знайомилися з поняттям "археологія".

Можна показати с. 40–41, джерела 1–3 та попросити пояснити, як учені здобувають знання та пояснюють суспільству такі знахідки.

Повідомте учням та ученицям тему і ключове питання уроку.

Ознайомте їх з освітніми результатами, які учні й учениці мають досягти протягом уроку (вказано вище).

Крок 2 (5–7 хв)

Розкажіть або запропонуйте учням та ученицям прочитати текст першого пункту параграфа "Як виникла наука археологія". Читання з розумінням можна досягти за допомогою інтонаційних акцентів (якщо вчитель читає вголос, діти слідкують за текстом), а також за допомогою запитань.

Зверніть увагу на другий абзац тексту. Завершивши розповідь або читання у класі, ознайомте дітей з поняттям "археологія". Особливу вагу зверніть на етимологію (походження слова). Попросіть визначити ключову відмінність археології як науки — *добуті під час розкопок речові пам'ятки минулого*.

Запитайте:

- *Що стало початком археології як науки?*
- *Що цікавить археологів?*

Запропонуйте завдання 3 на с. 54. Можна його виконати в парах.

Виконання завдання не має викликати труднощів, й учні та учениці протягом кількох хвилин записують відповіді в зошитах чи на дошці: 1-Б, 2-Д, 3-А, 4-В, 5-Г.

У сильному класі можна показати лише зображення, без опису знахідок, та попросити пояснити, що саме вони бачать, що потрібно археологам, щоб зрозуміти, що це за предмети (схожість до інших речей, бачене раніше, наукові дослідження за допомогою аналізів тощо).

Крок 3 (10–15 хв)

Опрацюйте пункт параграфа "Як археологи обирають місця для пошуку".

Це можна зробити у традиційний спосіб — виконуючи завдання 5–7 та обговорюючи в загальному колі відповіді учнів та учениць. Зверніть увагу на темпи читання у класі, вирівнюйте темп різних дітей, розраховуючи час на виконання кожного завдання. Візьміть до уваги, що розгляд зображень (джерел 2–7) потребує уважного читання підписів. Можна пропонувати учням та ученицям спочатку розглядати джерела, а потім у тексті шукати додаткову інформацію для відповідей на запитання.

Вислуховуючи учнів й учениць, стимулюйте відповіді повними реченнями до інтонаційної крапки, відпрацьовуючи вміння логічно висловлюватися.

Можна також записати на дошці, аркуші паперу чи вивести на екран ключову фразу, з якої починається текст:

Археологічні дослідження розпочинаються з рішення, де саме проводити розкопки.

Запропонуйте учням й ученицям знайти інформацію, яка розкриває це твердження.

Звертаємо увагу, що питання 6 спрямовано на уяву та логічне мислення. А питання 7 потребує аналізу зображень і систематизації інформації. Саме на цих запитаннях відпрацьовується результат: пояснює присутність минулого в сучасному суспільному просторі [6 ГІО 1.2.2] та добирає інформацію за заданими критеріями [6 ГІО 3.1.2-1].

Читання тексту завжди спрямовано на виокремлення головного та другорядного в тексті.

Якщо під час роботи з § 9 виписували імена істориків, то можна запропонувати учням й ученицям доповнити список іменами Вікентія Хвойки та Генріха Шлімана. Це не є завданням запам'ятовувати ці імена "для контрольної", однак привчає дітей, що за будь-яким відкриттям чи дослідженням завжди стоять конкретні люди.

Після обговорення завдань 5–7 завершіть відповідь на питання, винесене в заголовок пункту параграфа "Як археологи обирають місця для пошуку".

Учні й учениці мають сформулювати відповідь:

- ✓ Після випадкових знахідок.
- ✓ Маючи давній інтерес підтвердити наявні уявлення / переконання.
- ✓ За допомогою металошукачів чи інших досліджень ґрунту / морського дна.

Крок 4 (10–13 хв)

Робота за змістом "Як працюють археологи". Залежно від форм і методів роботи на попередньому етапі уроку оберіть більш чи менш активну форму опрацювання матеріалу. Доцільно об'єднати учнів у малі групи та запропонувати самостійно опрацювати матеріал і підготувати відповіді на питання 8–10. Нагадайте, що поняття "співвідноситься" можна розкрити за допомогою слів "доповнює, підтверджує, заперечує".

Зверніть увагу на поняття "артефакт". Нагадайте, що учні й учениці вже зустрічалися із цим словом, коли знайомилися з етнографією як галуззю знань.

Можна з цікаю метою показати с. 140–141 підручника для 5 класу.

ДО ЗМІСТУ

2. Особливості етнографії як науки

Вивчення побуту, різновидів помешкань і способів їх побудови, вбрання та діалектів мови допомагає історикам формувати знання про минуле. Етнографи досліджують, якими були фасони повсякденного чи святкового вбрання у певній частині світу або України, які були прикраси, якою мовою говорили люди, які меблі виготовляли, яким стравам надавали перевагу. Тобто вони вивчають ті предмети, які залишилися від минулих поколінь. Такі речі не завжди є незмінними — візерунки на вишивках або тканинах чи взагалі вбрання можуть змінюватися під впливом моди чи сусідів. Звісно, залежно від матеріалу щось передається з покоління до покоління, щось зникає. Скажімо, одяг, якщо його надійно не зберігати, зіпсується швидше, ніж кам'яна фортеця чи глечик.

Те саме стосується звичаїв і традицій, які пройшли крізь століття і, ймовірно, змінювалися із часом. Тому етнографи ретельно збирають і відновлюють те, що збереглося, та досліджують, як із плином часу змінювалися традиції, звичаї, мова чи мода.

Вечорниці в День Андрія Первозваного

Етнографи також займаються і так званими "польовими" дослідженнями — виїжджають до досліджуваного регіону. Там вони проводять опитування, спостерігають за повсякденним життям, вивчають пережитки — обряди чи звичаї, які втрачили початковий сенс, але досі існують. У музеї може й не бути старовинних предметів побуту чи одягу, бо вони просто не збереглися. Однак етнографи дізнаються про історію культури не лише з артефактів (предметів старовини), а й зі спогадів, щоденників, переказів тощо. Також вони можуть аналізувати сучасні мовні елементи (народні пісні абощо) і досліджувати їхнє походження.

Артефакт (з латинської — "штучно зроблений") — продукт людської діяльності, предмет, що містить інформацію про минуле: господарські знаряддя, зброя, одяг, предмети культури і поклоніння тощо; археологічна пам'ятка.

140

Тема 8. Історико-етнографічні регіони України

ДО ЗМІСТУ

7. Роздивися сторінки з книги української дослідниці Оксани Косміної "Традиційне вбрання українців". Що саме є предметом зацікавлення науковиці? Чому, на твою думку, нині тривають етнографічні дослідження, а їх результати, висвітлені в книгах, цікаві для багатьох відвідувачів книгарень і музеїв?

141

§ 20. Етнокультурні особливості регіонів України

Робота з термінологією є важливою частиною розширення ерудиції учнів й учениць, а також засобом розвитку мовленнєвої компетентності.

Частиною матеріалу є "Цікавий факт". Зміст цього сюжету спрямований на розуміння доброчесності та громадянської відповідальності за будь-яку діяльність. Опрацювання сюжету про "чорних археологів" повинно стати частиною обговорення у групах. Використайте для цього питання з підсумкових:

– Чому діяльність "чорних археологів" шкідлива для науки та суспільства загалом?

Для обговорення питання 10 "Які якості потрібні археологам, щоб проводити розкопки та досліджувати знайдені артефакти?" зверніться до підсумкового завдання (якщо воно обговорювалося) попереднього уроку "Які якості характеру потрібні професійним історикам та історикиням?".

Як результат роботи над цією частиною параграфа можна запропонувати учням та ученицям одне з підсумкових запитань:

Назви етапи археологічного дослідження. Доповни логічний ланцюжок: пошук місця розкопок — ... — перебирання ґрунту — ... — дослідження знайденого — ... — використання даних в історичній розповіді.

Крок 5 (4–5 хв). Підведення підсумків уроку

Варіант 1.

Запропонуйте повернутися до запланованих освітніх результатів.

Методом "світлофор" запропонуйте учням й ученицям оцінити досягнення освітніх результатів уроку.

Варіант 2.

Методом незакінченого речення запропонуйте учням й ученицям висловити емоційне ставлення до уроку: "Для мене найбільш цікавим стало..."; "Я хочу більше дізнатися про...".

За наявності навчального часу виконайте підсумкове завдання 4: "Уяви, що маєш провести інтерв'ю з ученим-археологом. Сформулюй кілька запитань, які хотілося б поставити".

Домашнє завдання

Підготовка уявного інтерв'ю відповідно до підсумкового завдання 4.

Домашнє завдання, запропоноване в підручнику, треба організувати як позаурочний мініпроект, головна роль в якому надається підготовці вчителем відповідних матеріалів. Зауважуємо, що к'юар-код та URL-адреса відсилає лише на нову версію сайту Міністерства культури та інформаційної політики. Сам перелік археологічних та нерухомих пам'яток за областями міститься тут: <https://www.kmu.gov.ua/npas/239966145>

Більше інформації можна знайти тут:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятки_археології_України_національного_значення